

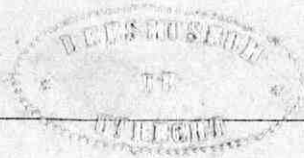
1572 herdacht in 1872

<https://hdl.handle.net/1874/234532>

mm10g32

BR.1872.II.20.

P. 52. II, 20
1872 II,

1572

HERDACHT IN 1872,

DOOR

JAN VAN NOORDEN.

AMSTERDAM,
H. H. HUISMAN.
1872.

BRISTOL
MAY 18 1861

1572

HERDACHT IN 1872,

DOOR

JAN VAN NOORDEN.

AMSTERDAM,
H. H. HUISMAN.
1872.

Er zijn jeugdige menschen, die voor het eerst een groote voetreis ondernemende, gedurig hunne gedachten, laten gaan over het huis en de geliefde betrekkingen, waarvan zij zich al meer en meer verwijderen. Hoe verder zij voortstappen, hoe smachtender die herinneringen zich aan hun geest opdringen, — ze zijn even gevoelloos voor de schoone vergezichten, die zich op hun pad voordoen, als een spoorwegmandje voor de lekkere ververschingen, die in zijn buik verborgen zijn. Vergeefs dat het levenwekkend zonlicht uit het verheven blauwe koepeldak de boomen met goudachtig groen, de bloemen met zondagskleëren en het water met beweegbare parelen tooit. Vergeefs dat de leeuwerik een loflied van Mozart, en de nachtegaal uit de kleine liefdevolle borst een minneklacht van Bellini zingt. Vergeefs dat de bloemen in geuren verhalen, hoe zalig ze zich in de liefdevolle omhelzing gevoelen. Vergeefs dat de beek murmelt van geheimenissen, die ze in den schoot der aarde heeft leeren kennen, en die ze in rijm aan den wandelaar verhaalt.

De voetreiziger, gebiologeerd door het heimwee, begint alles wat achter hem ligt met de heerlijkste kleuren te versieren. De geliefde betrekkingen met wie hij in dagelijksche kibbelarijen was gewikkeld, worden in zijn verbeelding engelen, die even als de geschilderde engelen van Rafaël altijd goedmoedig van het plafond naar de ongevleugelde toeschouwers blikken. Het zonlicht, dat in het woonvertrek van 't ouderlijk huis door pokdalig, groenachtig glas, bedekt door een onpoëtisch valgordijn viel, komt hem veel schooner voor dan het zonlicht dat uit het blauwe koepeldak op boom, bloem en water valt. Het knarsen van het verroeste slot der huisdeur en

het gekakel der kippen komt hem welluidender voor dan de leeuwrik, die Mozart — en de nachtegaal die Bellini het grootkruis van kunstenaar hebben bezorgd. Ja, de duffe kelderlucht van zijn slaapkamer onder den grond komt hem in herinnering liefelijker voor dan de bloemengeur, die de openbaring der liefde in het luchtruim verspreidt. Zelfs het gekwakel van den dorpsbarbier over het weêr komt hem verstandiger voor dan het gemurmel der beek, verhalende van de wonderen die ze in den duisteren schoot der aarde heeft aanschouwd.

—

Gaat het zoo ook niet met de herinneringen uit de vaderlandsche geschiedenis? Met de geschiedenis die ons reeds op de schoolbank en later door dichters en schrijvers met het bontkleurig pak der verbeelding opgesierd is ingeduumeld, toegezongen en verhaald. We waren destijds in een toestand — en een groot deel verkeert er nog in — van den heimweeachtigen voetreiziger: blind voor de werkelijkheid, alleen troost zoekende in het verleden. En dat verleden met leugenachtig decoratief ter aanschouwing gebracht, was niets meer of minder dan een dramatisch voortbrengsel.

Men had zorgvuldig de edele daden van den held bijeenverzameld, dan door een sterk vergrootglas bekeken, nog iets van eigen vinding er door geroerd, en het geheel als een fijn gerecht opgedragen. De menschenlijke zwakheden waren als afval in de vuilnisbak geworpen.

Onze tijd, zoo bij uitstek het tijdvak van scherpzinnige kritiek, heeft van die dramatische voortbrengselen zoo veel afgetakeld, dat het schoone schip geschiedenis langzamerhand is gaan gelijken op een vaartuig, dat weldra tot slooping kan worden verkocht.

Men gebruikt ook de herinneringen uit de vaderlandsche geschiedenis tot partijbelangen, en wij hebben reeds voor de groote Aprilbeweging, die wordt voorbereid een aardige bokspartij zien plaats grijpen tusschen de liberalen en ultramontanen; waarbij de pot verwijt dat de ketel zwart is. De eerste bewimpelen de gruweldaden hunner voorvaderen en de

laatsten die hunner geloofsgenooten met even veel ijver als twee konkurenten elkander verwijtingen naar het hoofd werpen, ofschoon beide bewust zijn dezelfde kunstgrepen te gebruiken. Die strijd is bedroevend, want ze gelijkt op een cirkeldraf welke niet voorwaarts voert; maar het volk aftrekt zijne ware belangen te behartigen.

Maar we zijn toch zoo vrij aan de ultramontanen de volgende vragen te richten:

Ge hadt eenmaal geheel Europa onder uw geloof bekeerd; — hoe rijmt het met de groote wet welke tusschen gevolg en oorzaak bestaat, dat uit die middeleeuwsche eenheid, uit de christelijke opvoedingschool mannen werden geboren als Lumey en Dirk Sonoij, Ravaignac en Balthazar Gerardsz? Hoe rijmt het met die wet tusschen gevolg en oorzaak, dat de meest onteerende handeling van den mensch: de oorlog of broedermoord onder uw almachtige regeering niet is kunnen worden uitgeroeid?

We zouden ook aan de liberalen kunnen vragen, mede op grond van de groote wet tusschen gevolg en oorzaak: waarom onder hun regeering de schuldenlast in Europa zoo schrikbarend is toegenomen? Waarom de oorlog of de broedermoord nimmer op grooter schaal heeft plaats gehad dan onder hun beleid?

Die het beheer over het grutten koken heeft, mogen we dien niet verantwoordelijk stellen, wanneer de grutten zijn aangebrand?

Wanneer ge ons — en we richten dit zoowel aan 't adres van liberalen als ultramontanen en anti-revolutionairen — uit uw werkplaats twee exemplaren laat zien, die eenigzints gelijken op Appollo en Diana en niet op Bismarck en Isabella, dan zullen we getuigen dat ge goede beeldhouders zijt, — tot zolang zullen we de handen zelven moeten roeren, om ten minste onze nakomelingen te vrijwaren, dat de menschen meer en meer op karikaturen gaan gelijken.

Er was in geheel Europa een reaktie ontstaan tegen de middeleeuwsche geloofswaardeering en voorname-lijk tegen de misbruiken, die bij de roomsche

geestelijkheid waren ingeslopen. De reactie was met godsdienst en staatkunde innig te saam geweven; want de godsdienst gebruikte de sterke arm der uitvoerende macht, om de vrije gedachte te smoren; — de uitvoerende macht gebruikte den godsdienst, om het koningschap — en de aanleve van dien — als van goddelijken oorsprong te doen eerbiedigen.

Het was een vennootschap, waarin het kapitaal werd vertegenwoordigd door het zwaard, — de verstandelijke bekwaamheid door den eeredienst. Het volk vertegenwoordigde de werklieden, die door deze vennootschap als lastdier wordt gebezigd, om hunne paleizen te bouwen, van prachtige kleederen te voorzien en hunne magen het uitgezochtste voedsel aan te brengen.

Het was onmogelijk zich tegen den eeredienst te verzetten, zonder tevens den anderen vennoot: den zwaardvoerder, te bestijden. Van daar die bloedige oorlogen, welk nu een meer staatkundige, dan weder een meer godsdienstige kleur aannamen; maar als grondoorzaak de bestrijding van de beide vennooten had. Behendige zwaardvoerders, belust op uitbreiding van eigen macht, vischten in troebel water, — gelijk op dat oogenblik de Figaro van den Duitschen Keizer in het troebele water heeft gevischt en nog vischt, welke het dogma der onfeilbaarheid van den Paus heeft doen ontstaan.

Toen na jaren strijd, — nadat er honderd en duizend oprechte vrijheidszonen in fanatieke geestdrift waren gevallen, — toen eindelijk na zooveel gruweldaden de menigte naar rust haakte als de verdwaalde reiziger in een woestijn naar een dronk water, — toen kwam er een schijnbare vrede tot stand. Maar de wijsgeer, niet verblind door uiterlijk verguldsel, en doordringende tot het wezen, moest bekennen: de namen zijn veranderd: maar de vennootschap *zwaard* en *eeredienst* hebben uit het bankroet van de vorige firma een nog florisanter zaak opgezocht.

—
 Ons land was een der hevigste brandpunten van deze reactie. Schoone, edele gestalten zijn daaruit te

voorschijn getreden. Laten wij het volmondig bekenen, het waren krachtige mannen en vrouwen, wier denkbeelden en gevoelens voor het tijdperk waarin zij leefden onze bewondering verdienen; — ofschoon onze denkbeelden en gevoelens niet meer instemmen met hetgeen ze toen najaagden.

Uit die krachtsontwikkeling zijn later mannen voortgesproten als Oldebarneveld, de gebroeders de Witt, Vondel, Cats, Hooft, Jan Steen, Rembrandt en een reeks zeehelden. Een ongekende bedrijvigheid in koophandel en nijverheid plaatste ons klein land in de rij der groote mogendheden; — maar het was juist de ophooping van schatten die later oorzaak was dat die krachtsontwikkeling geheel verslaptte, en ons langzamerhand verre onder het peil deed dalen van andere volken.

De reactie tegen het dwangjuk der roomsche kerk moet natuurlijk ook gericht zijn tegen Filips Koning van Spanje, die de Nederlanden als erfgoed zijner voorzaten regeerde. Een hevige strijd welke tachtig jaren duurde, werd gevoerd tegen de kerk en den Vorst, als natuurlijke vennooten, door onze voorouders, die voor het grootste gedeelte de geloofsbelijdenis van Calvijn waren toegedaan.

Die strijd werd aan beide zijden met een wreedheid gevoerd, die gruweldaden te voorschijn riep, welke der menschheid een onuitwisbare smart zullen blijven; — maar de rechtvaardigheid gebiedt ons te getuigen, dat de inkwisitie den eersten aanstoot tot deze gruweldaden heeft gegeven.

Hoeveel martelaars zijn niet door pijnbank, zwaard, lood, strop en brandstichting, gedood? En dat alles geschiedde aan beide kanten in naam van een godsdienst, die op broederliefde is gegrondvest!!

Ja! aan uw nagedachtenis, edele mannen, edele vrouwen, wijden we een oprechten, diep gevoelden traan; — want gij streefde naar een ideaal, ofschoon dit ideaal voor ons niet meer is dan een leugenbeeld. Want ons ideaal is 't geluk der menschheid te bevorderen, — om de schepping met een opgeheven hoofd, met een gezond lichaam in al haar volheid te genieten; — terwijl uw ideaal was: onthouding.

naargeestigheid, hel en verdoemenis. Ons ideaal is de menschen in één en den zelfden broederband te vereenigen; terwijl uw ideaal was allen te haten en te vervolgen, die niet juist dachten zooals gij.

Maar ge zijt toch geweest een vagevuur, waardoor we in de verte een betere harmonische toekomst gewaar worden — en daarom, met alle uwe afdwalingen, met alle uwe verkeerdheden moeten we volmondig betuigen: indien uw edele zelfopoffering niet had plaats gegrepen, zou de maatschappij door innerlijke verrotting te gronde zijn gegaan. We gevoelen dat we niet zouden gedacht en gehandeld hebben, zooals we thans denken en handelen, wanneer ge ons niet waart voorgaen.

Maar het zij dat we de verkeerdheden onzer roomsche of protestansche broeders gedurende den tachtigjarigen oorlog gadeslaan, we gevoelen toch eerbied voor die innige overtuiging, welke zoo veel heldendaden, zooveel opoffering, zooveel krachtsontwikkeling in het leven riep. We gevoelen ons door hun grootheid aangetrokken, terwijl we voor de water-melkachtige eigennutters slechts minachting gevoelen. We koesteren medegevoel voor de eersten, maar voor hen die telkens vragen: wat is het mode-artikel, dat ons de meeste winst zal afwerpen? Voor die menschen gevoelen we dezelfde neiging als muizen voor het kattengeslacht.

Anderen zullen de inneming van den Briel door de watergeuzen uitvoerig behandelen; — ik wil alleen vluchtig de inventaris opsommen van de erfenis, zooals ze zich op dit oogenblik aan het oog van den demokraat vertoont.

Op het staatkundig gebied ontmoeten we drie groote partijen: de *liberalen*, de *konserватieven* en *anti-revolutionairen*.

Het is een der geloofsartikelen van den vertegenwoordigenden regeeringsvorm, dat er partijen van verschillende richting moeten zijn, die elkander opzweepen om het goede te doen. Men kan naar mijn oordeel met even veel recht beweren, dat in een orkest muzikanten moeten zijn, waarvan het eene deel het

tempo volgens de *metronóme* op 92 en het andere deel op 120 speelt, ofschoon de komponist 108 heeft aangegeven. Nu vraag ik: wat een orkest moet opleveren, waar zulke halstarrige muzikanten zitting hebben? Nu vraag ik: als de konstitutionele regeering gegrondvest is op partijschappen, die elk een andere duur van maat voorstaan, of we ons hebben te verwonderen, dat die regeering gelijk op drie hoopjes muzikanten welke elk een anderen dansdeun voordragen? Nu vraag ik: of die regeerende menschen kunstenaars kunnen genoemd worden, — zij die zich niet willen onderwerpen aan orde en regelmaat? Zij die zich zelve in allerlei bochten wringen, om zich aan regelmaat en orde te onttrekken, of die geschikt zijn om wetten te maken?

—
We beginnen met de liberalen, omdat ze naar getalsterkte den grootsten hoop uitmaken.

Het liberalisme, is een mode-artikel geworden gelijk de *chignon* en hooge hakken bij de dames — kale hoofden en *glacé* handschoenen bij de heeren. Nadat de meest gelezen groote bladen gedurende een veertigtal jaren dagelijks een lofzang hadden gehouden, was het groote bekeeringswerk zoo verre gevorderd, dat het gemakkelijker was iemand te ontmoeten die de christelijke voorschriften in praktijk bracht dan iemand die niet verklaarde in hart en nieren liberaal te zijn.

Wanneer men echter de vrijheid nam de handelingen der liberalen van nabij gade te slaan — ach, lieve hemel! dan bleef van die liberaliteit even weinig over als van een luchtballon waaruit de gaz is ontsnapt. De liberale machthebber, de liberale koopman, de liberale fabrikant, de liberale handwerksbaas zijn, op enkele uitzonderingen na, ten opzichte hunner onderhoorigen zoo liberaal als een negerkoning voor zijne slaven; — met die uitzondering, dat een negerkoning zoo lang hij zijn slaaf het leven gunt voor goede voeding zorgt, — terwijl de liberale machthebbers, de liberalen koopman, de liberale fabrikant, de liberale handwerksbaas met goede voeding zijner onderhoorigen, zich even weinig af-

geeft als een professor in de wijsbegeerte met koordansen.

Wanneer men de vertegenwoordigers betracht, die door de bovengenoemde liberale kiezers worden gekozen, dan ontwaart men tusschen kiezers en gekozenen een famieljetrek als tusschen paardenvliegen en huisvliegen.

Wanneer men die vertegenwoordigers hoort praten over hervormingen in voortwaartsche richting, dan zijn ze met die hervormingen ingenomen als een jeugdig meisje met een nieuw toilet; maar wanneer het er op aan komt om die hervorming tot stand te brengen, dan hebben ze daarin op dat oogenblik even weinig lust als een podegralijder om een galop te dansen.

Ze gaan gemoedelijk tot aan de brug waarover men moet stappen om de hervorming te bereiken. Daar gekomen buigen ze zich over de leuning en betrachten de kringetjes, die zij doen ontstaan met steentjes in het water te werpen; — dit noemen ze de zaak grondig onderzoeken. Maar meestal worden ze door de spiegeling van 't water zóó blind, dat ze hervorming en onderzoek vergeten en in mijmerenden dut geraken.

Vraagt men dan eindelijk vol ongeduld: »Wanneer zult ge toch eindelijk over die brug stappen; want we staan van verveling te geeuwen?» Dan antwoorden zij, wanneer die vraag in de maand Januari wordt gedaan: »We wachten tot de doperwtjes rijp zijn.» Is het in de maand Juni, dan is het antwoord: »We wachten tot de zuurkool is ingemaakt.»

Als dan de goede gemeente ongeduldig wordt en begint te stampen en te fluiten, dan wordt de schuld op de schouders der konservatieven geschoven, die volgens de liberalen elke hervorming tegen houden.

De konservatieve partij is moeilijk te onderscheiden van hen die zich liberalen noemen; — alleenlijk brengen zij, aan het bestuur gekomen, menigmaal de hervormingen ten uitvoer die de liberalen met de argumenten *doperwtjes* en *zuurkool* zoolang slapende hebben gehouden. Maar alsdan veranderen de rollen, want de liberalen schreeuwen moord en brand, dat

de behouders de staatskas tot op den bodem zullen ledigen. — Het zou daarom wel de moeite waard zijn dat Teylers genootschap de volgende prijsvraag uitschreef: aan welke kenmerkende eigenschappen kan men een liberaal van een konservatief onderscheiden.

De anti-revolutionaire partij telt meer aanhangers buiten, dan binnen de kamers. 't Is een partij die op godsdienstig terrein wil terug gaan tot de Dordsche Synode, en op dat van staatkunde juist tot de groote revolutie, waarvan thans een wapenfeit op den eersten April zal worden gevierd.

Mannen van onmiskenbaar talent hebben deze partij uit de overblijfselen van het protstantsche pausdom van vroegere dagen opgebouwd. Zij hebben in hun ijver hetzelfde op het platteland alhier te weeg gebracht, wat de bisschoppen in Frankrijk hebben daargesteld. Zij hebben een tal volgelingen aangekweekt die blindelings het wachtwoord volgen; — en tevens allen vooruitgang op het gebied van wetenschap *) halstarrig tegenwerken. Of die mannen van talent niet moeten worden beschouwd als de meeste brandstoffen te hebben opgehoopt voor omwenteling, daarover zal eerst een later tijdvak kunnen oordeelen.

Maar dat is stellig de vertegenwoordigende regeeringsvorm is gebleeken een onvruchtbare staatsregeling te zijn. Zij heeft overal zonder ophouden luide klachten geslaakt over verkwisting bij de uitvoerende macht, — en overal zijn schuldenlast en uitgaven schrikbarend toegenomen. Men heeft den oorlog als de bron der grootste ellende afgemaald, — en nimmer zijn bloediger oorlogen gevoerd. Men heeft lange redevoeringen over godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid gehouden, — en godsdiensthaat en onverdraagzaamheid zijn op nieuw gaan opvlammen.

De vertegenwoordigende regeeringsvorm, zooals hij thans is gegrondvest, heeft juist evenmin aan het doel beantwoord als het voormalig amortisatie-fonds, — zaliger gedachtenis! — Het amortisatie-fonds is met

---

*) Men denke slechts aan de verwoestende pokken-epidemie, die zooveel slachtoffers heeft weggeraapt.

oneeere ten grave gedaald, — zal de vertegenwoordigende regeeringsvorm een fatsoenlijker begravenis hebben?

Het grootste erfstuk dat we op de lijst der inventaris hebben te plaatsen, zal wel de protestantsche geloofsbelijdenis zijn, zoo als die op de Dordsche Synode werd vastgesteld. Elders heb ik mij daarover ongeveer op de volgende wijze uitgelaten:

Ze hebben eerst het poëtische woord *doe* onfusseld en gemaakt dat we ons met het kijfachtige, pothuisriekend *Jij* moeten behelpen. Dit was een begin der handelingen van menschen, die voor den vorm geen gevoel hadden en zelfs zóó ver gingen, van de schoonheid als een lokaas des duivels te beschouwen. Ze waren met het woord *doe* begonnen en de glijbaan der logika gedoogde geen stilstand. In alles is verband, zoowel in het goede als in het kwade. Nadat ze het woord *doe* achter slot hadden gebracht, plunderden ze kerkgekouwen en waar men eertijds door beeld- en schilderstuk in heilige verrukking werd gebracht, stonden de kale muren je aan te gapen en men werd langzamerhand even koud en steenig als de kale muren. Toen kwam de beurt aan orgel en koorgezang en waar men voorheen, gedragen op de vleugels der toonen u ophief naar het gewelf, werd uw oorvlies verscheurd door wanluidend kerkgezang.

Maar men stond nog niet stil. Ook de muziek werd uit het gezellig leven gebannen; — daarna scherts en lach — en langzamerhand kreeg men een geslacht van stokvisschen, waaraan men ter nauwernood kon zien, dat ze waren afgestamd van gezonde, levenslustige kabeljauwen en schelvisschen.

Al wat zich aan kunst wijdde werd buiten de omheining van de fatsoenlijke wereld gesloten. Men weet wat buitensluiting van den *paria* heeft gemaakt; — hij wordt melaats naar geest en lichaam; — ook dit had maar al te veel met onze kunstenaars plaats. Dat er toen nog enkelen werden gevonden, rein van hoofd en hart, dat kan men vergelijken bij eenigen die verschoond blijven gedurende het heerschen van een epidemie.

Thans is een scheuring in de protestantsche kerk gekomen; men heeft orthodoxen die getrouw aan de Dordsche Synode zijn gebleven, en een moderne richting, die, evenals de liberalen, in plaats van over de brug te stappen, aan de leuning blijven staan en kringetjes in 't water maken.

Ach! die halfslachtige waarheid, ze heeft al zooveel knoeiwerk in de wereld gestuurd, dat we ons met de moderne richting even weinig kunnen vereenigen, als Cicero met de waarzeggerijen der Romeinsche priesters. Maar wat mij ten hoogste verwonderd is, dat de leeraren van beide richtingen, welke een wetenschappelijke opvoeding hebben genoten, geen kennis schijnen te dragen, dat er sedert 1572 drie eeuwen zijn verlopen, en in dit tijdsverloop op het gebied van wetenschap en nijverheid groote ontdekkingen zijn gedaan.

We voelen ons genoopt hierbij nog een woord toe te voegen, over het Jezuiëtisme; waarover in de laatste dagen wederom zooveel is geredekaveld als van generaal Pélissier ten tijde van den Krim-oorlog.

Ik moet altijd lachen wanneer de vrijzinnige organen daar tegen geharnast en te paard te velde trekken, gelijk de kruisvaarders om het heilige graf te veroveren.

Och, lieve beste heeren trekt het harnas uit, — laat je paard op stal brengen, en onderzoek eens in je binnenkamer of de stelregel van het Jezuiëtisme: *het doel heiligt de middelen* niet in uw handeling wordt gevolgd als een hond de hand die lever draagt? Onderzoek eens in gemoede of één enkele handeling door u wordt verricht, één enkele stap wordt gedaan, één enkele pennestreek op het papier gebracht, zonder de vraag: zal deze handeling, deze stap, deze pennestreek mij voordeel aanbrengen; al mocht die handeling, die stap, die pennestreek aan anderen het grootste leed veroorzaken?

Ja — nogmaals ik moet lachen, dat de geharnaste ruiters niet eens gelijken op Don Quichot. Hij streeft met een innerlijke overtuiging voor een zot denkbeeld, — maar gij??

Ziet ge, waarde ridders, waarom dolende demo-

kraten dikwijls de hand reiken aan Don Quichotten? Het is, omdat er toch meer edelheid heerscht voor een afgedwaald, maar innig geloofd denkbeeld te strijden, dan voor de advertencie van den kommenijs-winkelier, die, ofschoon wetende dat zijne waren vervalscht zijn, bij kris en kras zweet, dat ze zoo maagdelijk zijn als een kind van het vrouwelijk geslacht dat gisteren eerst is geboren.

Geloof me, het jezuiëtisme is een kwaal zoo algemeen verspreid als mazelen en roodvonk. Die zedelijke kwaal zal eenmaal verdwijnen, wanneer de maatschappelijke verhoudingen door rechtvaardigheden waarheid geregeld zullen zijn; gelijk mazelen en roodvonk zullen verdwijnen, zoodra de gezondheidsregelen algemeen zullen worden toegepast.

De koophandel, die door dichters, schrijvers en de groote schuiftrompetten van het liberalisme wordt uitgestald onder het opschrift: *hartader of bronwel van 's volks welvaart*, heeft niets meer van die geestkracht, welke in de 16de en 17de eeuw, ons aan het hoofd plaatste van landontdekking en kolonisatie. Het laatste vonkje is door de winstgevende beurtvaart der handelmaatschappij uitgedoofd.

We hebben echter zooveel van waarheid hooren voordragen, dat bij nader onderzoek even weinig op waarheid gelek als snipperkoek op gestoofde schelvisch. Het is daarom dat we de vrijheid nemen om dat opschrift: *koophandel is de hartader, of de bronwel van 's volks welvaart* aan het gezond verstand te toetsen.

De oplossing is zeer gemakkelijk. Des koopmans belang is, dat zijne goederen zoo duur mogelijk worden afgezet. Het algemeen belang is: deze waren zoo goedkoop mogelijk te verkrijgen. Wanneer het den koopman wel gaat, dan lijden daardoor duizenden, die van een vast weekgeld, zich hunne behoeften moeten aanschaffen. Wanneer de koopman verliezen lijdt door het achteruitgaan der prijzen, dan geniet 't algemeen daarvan voordeel. Men ziet dus dat koophandel en 't algemeen belang niet gearmd door het leven gaan. Men ziet wijders dat in die melodie der dichters,

schrijvers, en schuiftrompetters een dissonant is, — in welke oplossing misschien de geheelen sociale strijdvraag besloten ligt.

Onder het opsommen der inventaris behoort natuurlijk ook de kunstontwikkeling bij de voortbrengers zoo wel als het kunstgevoel bij het publiek om deze produkten te genieten. Dat dit kunstgevoel bij het publiek op de voortbrengselen een even machtigen invloed uitoefent als de toestrooming van negative — bij de ontwikkeling van positive elektriciteit, is een erkende waarheid. Wanneer Molière, Lamartine, Göthe en Schiller de pen hadden gevoerd bij de Laplanders, geloof me, ze zouden kunstwerken van veel lageren vorm hebben voortgebracht, dan nu zij voor Franschen en Duitschers hebben geschreven.

Reeds bij de vluchtige behandeling van het protestantisme stipten we aan, welk een noodlottigen invloed die sombere, naargeestige kerkdienst op de toehoorders moet uitoefenen. Maar nog van een anderen kant deed zich die invloed gevoelen. De leeraren van dien kerkdienst zooveel vrije tijd ter hunner beschikking hebbende, stonden weldra aan het hoofd der letterkunde en der kritiek. En waar ooit het gezegde van toepassing was: *Niemand heeft verstand dan wij en onze vrienden*, het was bij het geestelijk kameradschap; waaraan de vrienden uit de studenten-wereld zich konden aansluiten, op voorwaarde in hun geschrijf de gebefte deftigheid en de gepatenteerde zedekunde te huldigen. Die het durfde wagen op dit heilig terrein als leek den voet te zetten, werd door de gezalfde kritiek even ombarmhartig behandeld als een vlieg die bij ongeluk in een spinneweb is geraakt. Dat die geestelijke-letterkundige inkwisisie voor de vrije ontwikkeling der poëtische voortbrengselen even bevorderlijk was als nachtvorst voor de vruchtzetting van perzikbloesem, — dat die gebefte steenachtige zedekunde voor de kunstzin van het volk even dienstig was als knoflook om wijn te kruiden, — daarvan zijn de slotsommen helaas! maar al te zeer voorhanden.

Na de groote krachtsontwikkeling schoot ook de

letterkunde als krachtige plant opwaarts; — maar ze hebben die plant gesnoeid, geschoren, opgebonden, gewitkwast, totdat die plant er even stakerig, schraal, dor en droog uitzag, als de lindeboompjes voor een Noord-Hollandsche hofstee. En het publiek had voor niets meer gevoel dan voor't geen door die heeren was gekocht, of een paspoort van vrijgeleide had ontvangen.

Het zal een eeuwige schandvlek voor ons land blijven, dat Vondel, de zanger van hemel en hel en van het schoonste liergezang in alle Europeesche talen: *Waar zoo de liefde viel*, — wiens Gijsbrecht van Amstel nog elk jaar geradbraakt ten tooneele wordt gevoerd, — dat Vondel met ongedekten hoofde menschen heeft moeten dienen, die, wanneer zij eenige kunstzin hadden bezeten, het zich tot eere hadden moeten rekenen, dat dit genie zich verwaardigde aan hun feestdich aantezitten. Shaekspeare kwam ten hove van Koningin Elizabeth; 't was toch ook een protestantsche vorstin.

Ja, Vondel ge zijt een schitterende ster geweest, maar ge hebt één fout begaan, die ik u nimmer zal vergeven, — ge hebt gezongen in een taal, die slechts weinige uwer landgenooten verstaan.

Ja, die gebefte invloed is voor den bloei der letterkunde noodlottig geweest, en juist heeft zich eenige beterschap vertoond, toen er in het kamp der protestantsche geestelijkheid scheuring ontstond.

Ook op de muziek kon die invloed niet uitblijven. Het is nog geen halve eeuw geleden dat een Nederlander zich zelve rangschikte onder een menschenras, dat even weinig aanleg voor de muziek had als een mossel voor de schilderkunst.

Langzamerhand heeft zich een wereld van liefhebbers gevormd; loopende aan den leiband van Duitsche muziek-beoordeeling, en van haar overnemende die geleerde muggenzifterij, die pedante verkettering van Italiaansche en Fransche toonzetters, dat schermen met het woord klassiek als de goochelaar met *hokus pokus*; — ofschoon de meesten van de juiste naamduiding van dit woord even weinig begrip hebben als een vischvrouw van het spektraallicht.

Men veinsde zich wars van de welluidende Grieksche klaarheid van een Mozart; van de naar bloemengeur riekende minnekozerij van Rossini; — van de liefdevolle nachtegaalzing van Bellini; — van de geestvolle afspiegeling van geparfumeerden adel en soubretachtige boerinetjes van Boieldieu. Men boog — en zulks op bevel der Duitsche kritiek — alleen de knie voor het dofklinkend — donder nabootsend geroffel der pauken, voor het schelklinkend — laatste oordeel verkondigend bazuingeschal, — voor de zenuwachtige — koortsverwekkende trillers der viool, en voor het hoofdpijn veroorzakend gegil van verdoemde mannen en weklagende vrouwen, — voorgesteld door zangers en zangeressen, die hunne heerlijke stemmiddelen verwoestten tegen dat donderende pauken- en bazuingeschal.

Ook hierin is bij de minderheid een betere richting te bespeuren; maar de meerderheid volgt nog even getrouw de Duitsche toongevers als koeienkoppen de staarten hunner voorgangers. De kunstzin van het publiek is ook op dit gebied even sterk ontwikkeld als de groote slagband bij onze tamme wijnen.

De schilderkunst, eenmaal na den grooten strijd zoo bloeiend, dat al de kabinetten van Europa met hare voortbrengselen prijken, heeft natuurlijk minder door de konkurentie der kerkleeraars geleden als de letterkunde. Maar de beoefenaars, vooral wanneer hun gang afweek van een ach- en weklagenden zwartkijker werden, zooals we vroeger aanstipten, nit de fatsoenlijke omgeving gebannen. Hun vroolijke lach, hun geruisch makende scherts, die in het tranddal de deftige huilebalken opschudding te weeg bracht en de zoete rust stoorde, werden met de zwartste kleuren afgeschilderd en aan de goede gemeenten voorgesteld als ondeugden, die stellig rechtstreeks ter helle voerden. Dat die koude omgeving voor de poëtische ontwikkeling der schilderkunst even bevorderlijk was als het vriespunt voor plantengroei, is ligtelijk te begrijpen. En ook heeft elk tijdvak onzer geschiedenis enkele schilders opgeleverd, die de overlevering hunner groote voorgangers waardig, hebben opgehouden; — want de poëzie is diep in het menschelijk hart gegraveerd, — ze is gelijk aan de giftplant, zij kan door koude niet gedood — slechts voor 't oogeblik onwerkzaam worden gemaakt.

Maar de reflekterende warmte van erkenning, zoo noodzakelijk voor den kunstenaar als spijs voor het dier, ziedaar het groote struikelblok onzer dagen. Het meerendeel van kunstliefhebbers ziet van den hongerigen schilder voor spotprijzen zijn arbeid te bemachtigen, om er later vier- en vijfhonderd percent winst uit te halen. Andere beoordeelen de waarde van een schilderstuk naar de grootte, of naar een mooie lijst; maar ze hebben van teekening en kleur even veel verstand als een Hottentot.

—
 Ons tooneel verkeert, na eenig blijk van leven te hebben vertoond, op dit oogenblik in een erbarmelijken toestand.

De direktiën in onze groote steden zijn omgeven door — en loopen aan den leiband van een kliek ploerten, die stelselmatig elk oorspronkelijk stuk weeren, of het moet van 't gehalte zijn van *Flik* en *Flok*, *Asschepoetster* of *Klein Duimpje*. Want die kliek ploerten is bang dat een oorspronkelijk stuk Frans kan kwetsen, Jan een onaangename herinnering bezorgen, en Joost een gewetensknaging veroorzaken.

En het publiek? — Klappende, schreeuwende en stampende, wanneer in slecht rijm een flauw denkbeeld in zang — neen in straatlawaai — met paljasgebaar wordt voorgedragen; maar koud, wanneer van tijd tot tijd nog iets wordt voorgedragen dat naar gevoel zweemt.

Uit dien toestand moet langzamerhand een flikflok-kig — asschepoetserig — duimpjesachtige tooneelkunst ontstaan, — en ik geef je de verzekering dat we die in de naaste toekomst zullen zien verschijnen. De vergelijking tusschen de opvoering van vertaalde Fransche stukken en dezelfde opvoering in het oorspronkelijke doet u van schaamte blozen.

Wilt ge als voorbeeld een kritiek van een ezelhurder, waarmede het publiek door een buitengewone opkomst gedurende een tal opvoeringen scheen in te stemmen?

»'t Is een allemachtig mooi stuk" sprak hij. »Ja, 't is nog mooier als *Ali Baba*; want in *Ali Baba* komen slechts twee ezels en in *Klein Duimpje* komen er drie."

Wanneer er in de naaste toekomst niets dan ezels op het tooneel verschijnen, dan zal er waarschijnlijk

ook wel een gelijk gestemd publiek zich wederkeerig hebben ontwikkeld.

En toch heeft het volk van Nederland een geniale begaafdheid, waarin het een virtuositeit heeft verkregen, waarbij de virtuositeit van Vieuxtemps afsteekt als een zandkorrel bij een rotsgevaarte. Die geniale begaafdheid bestaat in liefde voor — en tot het geld. De knaap in plaatse te droomen van vlinders, boterbloempjes en lanterfantten, droomt van grifjes, knikkers en postzegels tegen centen te verkwanzelen. De jongeling in plaatse te mijmeren over maanlicht, blonde en bruine lokken en zalige kusjes, mijmert hoe lang het nog zal duren, dat een rijke oom of tante het tijdelijke met het eeuwige zal verwisselen, — welke jonkvrouwen rijke papa's hebben, — of de oude lui bij het afscheid nemen een goed gevulde gelkkist zullen achterlaten. Voor hem is alles wat poëzie ademt »goed om lollig den avond te slijten;» maar om poëzie in het leven te brengen, daarin ziet hij even weinig nut als een mol nut ziet, dat er bloemen boven zijn hoofd groeien. Hij gevoelt voor morgen- en avondrood, voor nachtegaal-gezang en rozengeur, voor vrouwelijke schoonheid en mannelijke geestkracht even weinig aantrekking als een rechtgeloovige voor de preëken van dominé Zaalberg. Maar voor erfenissen, dividenden, rijke misgeboorten, bankjes en klinkende specie daarvoor gevoelt hij een begeestering als Columbus voor de ontdekking van de nieuwe wereld *).

Als man is het geld bij hem een idée-fixe geworden, — en wanneer hij een nieuw scheppings-verhaal moest maken, zou het eerste en laatste woord daarin *geld* zijn. Job vindt hij den ellendigsten kerel ter wereld, die volgens zijn meening, niet op — maar onder den mesthoop had moeten liggen; — maar de schatrijke koning Salomo, daarvoor gevoelt hij een bewondering als voor de vijf milliarden die Bismarck heeft weten te bemachtigen.

Hij vraagt nooit of iets goed of poëtisch is, maar of zoo iets 5 à 10 percent zal opbrengen. Zelfs als hij Adelina Patti hoort zingen: »*Rien ne peut changer mon âme,*» dan krijgt hij het land, omdat dit heerlijk lied met *rien* begint; — hetwelk hem herinnert

*) Onwillekeurig wilde ik schrijven Amerika, maar dadelijk kwam me de heiligschennis te binnen om Columbus en Amerika in een volzin te noemen.

aan een in 't water gevallen spekulatie. Het lied: *l'Or est une chimère* in de Robert, daarvoor zou hij Scribe in het gekkenhuis hebben willen plaatsen, indien Scribe in zijn levenswandel niet bewezen had, dat tusschen woord en daad een hemelsbreed verschil is.

Ziedaar in vluchtige potloodschrappen de inventaris van de erfenis onzer voorvaderen, waarvan weldra een wapenfeit met pauken en trompetten zal worden herdacht.

Wellicht doet de opsomming van deze inventaris een dissonante toon trillen, te midden van den feestgalm, die met zooveel bedrijvigheid door een aantal kommissiën wordt aangegeven; — maar hoe pijnlijk de waarheid moge zijn, zij is het eenigste geneesmiddel om ingekankerde maatschappelijke kwalen te genezen. We hebben de droeve ondervinding, hoe een opgeschroefde geestdrift langzamerhand onder de vaderlijke regeering van Willem I ons al dieper en dieper heeft doen zinken.

Ik heb het tijdperk beleefd van 1830 en als vrijwilliger den Tiendaagschen Veldtocht mede gemaakt. Ik dweeptte destijds zoo met mijne voorvaderen, dat zelfs de geestdriftige woorden van Helmers me voorkwamen nog maar lauw water te zijn, niet in staat om de voorvaderlijke eieren gaar te koken, om ze fatsoenlijk aan het nageslacht te kunnen voordienen. Ik ben getuige geweest van de vaderlandsche geestdrift, — van de tot schrijens bewogen dweeperij met het Huis van Oranje, die tranen deed storten zoodra een vorstelijk lakei zijn linker laars aantrok, om Willem I naar het kamp te brengen. Ik ben getuige geweest dat een zestigjarig onder-adjutant — een ijzervreter, met een gezicht *à la Barbebleu* — een proklamatie van den koning voorlas en onder die lezing snotterde, hikte en bleef steken als een achttienjarige schoone bij het lezen van een brief haars verloofden, meldende dat hij plan heeft zich bij de trappisten te gaan engageeren. Ik ben getuige geweest dat diezelfde Willem I met de gravin d'Oultramont ging trouwen, en die geestdrift zien verdwijnen als een gulden, welke Bamberg — zaliger gedachtenis — naar den zolder wierp,

Dat noemen nu velen het verliezen van illusiën, — ik merk het aan als wijze raadgevingen, om alle menschen-vergoding te laten varen. Het voorwerp

daarvan wordt er door bedorven, — en zij die ze plegen vernederen zich tot slaven.

Het beeld van den voetreiziger, waarmee we deze vluchtige beschouwing openden, en waarbij het onbehagelijk heimweeachtig gevoel hem voor de werkelijkheid en de toekomst blind maakte, maar het geluk alleen in het verleden plaatste, — is dit beeld ook niet van toepassing op deze feestviering? — Na de schildering van den tegenwoordigen toestand zooals de waarheidszin ons dien heeft doen kennen, en die natuurlijk is voortgevloeid uit vroegere toestanden, vragen we: of zoo hier als elders, niet met de vroegere toestanden moet gebroken worden, daar zij voor het algemeen welzijn even weinig sappige vruchten hebben opgeleverd als onze uitgestrekte heidevelden?

De geschiedkundige herinneringen zijn goed, even als boeien en seinpalen, om ons te waarschuwen voor gevaar. Om die herinneringen te doen dienen als modeplaat, waarna onze kleeding moet worden hervormd en den onbehagelijken toestand van heden te wijten, omdat onze zedelijke *garderobe* meer en meer begint af te wijken van die onzer voorvaderen, is in het oog van den demokraat even dwaas als het paradijs te plaatsen in het verleden en niet in de toekomst.

En weet ge waarom de demokraat met vaderlandsliefde, nationaliteit en vorsten-vergoding, even weinig op heeft, als een levenslustige jongen met traktaatjes, theologische kransjes en zendelinggenootschappen? Omdat de demokraat op iedere bladzijde der geschiedenis heeft gelezen, dat de nabuurhatende vaderlandsliefde, de tolafsluitende nationaliteit, in de handen der vorsten werktuigen zijn geweest, om hunne eeren heerschzuchtige plannen ten uitvoer te brengen. Dat de vorsten de door vaderlandsliefde blind en kolderig geworden onderdanen met even weinig medegevoel ter slachtbank voeren als een haai een sneesharing, die hij naar binnen slokt. Dat elke oorlog het ideaal van verbroedering, waarvoor edele menschenvrienden alle hunne krachten hadden ten offer gebracht, weêr voor langen tijd in de toekomst verschoof.

Het is daarom ook dat de demokraat met leede oogen ziet, dat eenige toongevers een zoogenaamde weerbaarheid in het leven hebben geroepen, alsof het niet genoeg was wanneer een groote mogendheid ons

aanviel, dat de officieele krijgsmacht werd gedood, verminkt of krijgsgevangen gemaakt.

Naar mijn meening is het dwaasheid aan onze verdediging te denken, wanneer een groote mogendheid in zijn ondoorgrondelijke wijsheid — onder des Heeren bescherming — besluit ons te annexeren. Wellicht dat een geheele ontwapening op dit oogenblik aan de kleinere staten den meesten waarborg tot zelfbehoud zou opleveren. En mocht het niet helpen dan zou ten minste de verandering van decoratief, waartusschen toch hetzelfde naarachtige drama wordt vertoond, geen menschenlevens en verwoest eigendom kosten. Wellicht zou ook de inlijving in een grooter huishouden de drukkende lasten verminderen, wellicht zouden we op 't gebied van kunst, wetenschap nijverheid een schrede voorwaarts doen.

Ik weet dat deze woorden velen als ketterij in de ooren zullen klinken, maar *de tijd* van opgewondenheid is voorbij, we hebben uit vroegere ondervinding geleerd, en we nemen de vrijheid daarvan gebruik te maken.

—

Een groot deel der democratie heeft geheel er afgezien in staatkundige ommekeer heil en troost voor de menschheid te zoeken. Het gehaspel in onze vorige republiek tuschen patriciërs en het stadhouderschap; — de oproeren die beurtelings door een der strijdende partijen werden uitgelokt en bezoldigd, maar waarbij het arme volk immer het lootje moest betalen; — een staatskerk waarin de leeraren voor een dier partijen bijbelteksten opschommelden of wegmoffelden; — een overwegende invloed van de plutonians, — heeft den demokraat evenveel afschrik ingeboezemd voor het Hollandsche gemeenebest als voor de bloedgierige republiek der Thiersianen. Vooral de groote omwenteling in het laatst der voorgaande eeuw in Frankrijk, en die welke daarop gevolgd zijn, hebben hem de vaste overtuiging geschonken, dat zoolang de groote massa zich niet aan de voogdijschap der geestelijkheid — alsmede aan die van het kapitaal zal hebben onttrokken, elke staatkundige omwenteling even weinig zal baten als de poging uit verroest ijzer en oud koper een goede machine te vervaardigen. Hij heeft in zijn eigen levensloop de moedroovende ondervinding opgedaan, dat een grondwetsherziening in vrijzinnige richting even goed door behendigen wordt geëxploiteerd als het algemeen stemrecht. Hij

is daardoor tot de innige overtuiging gekomen: dat elke maatschappelijke toestand die niet is gegrondvest, op het harmonisch welzijn van *allen*, niets meer of minder is dan een kampplaats, waarin de bezitter zijn schat verdedigt, en de misdeelde alle pogingen aanwendt, om die schat te bemachtigen. Het spreekt van zelf dat in zulk een maatschappij een altijd durend antagonisme moet bestaan, waardoor de ware belangen van kunst, wetenschap en nijverheid de nadeelige gevolgen ondervinden; — ook op den zedelijken toestand heeft dit antagonisme een aller verderfelijksten invloed.

Ziedaar de oorzaak dat in onze maatschappij rechtvaardigheid zoo zeldzaam wordt aangetroffen als kloosterachtige begrippen bij een haan. Ziedaar de oorzaak dat waarheidszin door leugen en list zóó wordt mishandeld, dat die waarheidszin er uitziet als een geplukte vink, en leugen en list een zoo'n wel gedaan voorkomen hebben als aannemers die feestvieren. Ziedaar de oorzaak dat, ofschoon de vrijheid op alle hoeken der straten wordt verkondigd, ze in de werkelijkheid even zeldzaam is, als een pannekoek, die zich van zelve omkeert, wanneer haar eene zijde gaar is.

Hij heeft daarom een anderen weg ingeslagen en de taak op zich genomen de talrijkste klasse der maatschappij stoffelijk en verstandelijk te hervormen, omdat dit element alleen de bedorven dampkring kan zuiveren,

Lang heeft de democratie rondgedoold, om het groote vraagstuk der sociale hervorming op te lossen. Men heeft eerstelijk gedacht, dat dit kon geschieden door bij de bevoorrechte klassen menschlievende gevoelens op te wekken, en een der ijverigste woordvoerders dier richting is wel de geniale romandichter Eugène Sue geweest. Maar hoe veel goed de verspreiding dezen denkbeelden ook moge gedaan hebben, in toepassing bleken ze te zijn vrome verzuchtingen aan den leeuw, om voortaan zich te onthouden van koeien- en schapenvleesch, en in plaatse daarvan die beesten behulpzaam te zijn, om grazige weiden op te zoeken.

Men was zoo gewoon geraakt naar boven te staren op het regeeringsvaantje, dat men op hetgeen gelijkvloers plaats had even weinig acht sloeg als een oievaar op de vertrekuren van den spoorrein.

Eindelijk werd de juiste formule uitgesproken: *help u zelven* en het intelligente volk gaf geluid toen

de rechte snaar werd aangeslagen. In Engeland werd de *verbruiks-vereeniging*, in Duitschland die van *krediet*, in Frankrijk die van *onderlingen-arbeid* in het leven geroepen.

De schrijver van deze bladen heeft in een reeks artikelen onder het opschrift: *Bouwstoffen voor den tempel der toekomst* *) deze drie soorten van vereenigingen met toevoeging van het *uitspanningsoord* tot een geheel samen gekoppeld. Hij gelooft daarin met helderheid te hebben aangetoond; dat de arbeider langs dezen weg zich *welvaart*, *wetenschap* en *kunstzin* kan verschaffen; — zich *stoffelijk* en *zedelijk* kan ontvoegen. Hij heeft wijders uitvoerig ontvoud, dat deze weg — die elders reeds de vuurproef der toepassing glansrijk heeft doorgestaan — alleen voert om op rustige wijze de groote sociale hervorming te doen plaats grijpen. Dat onomstootelijk uit deze sociale hervorming eindelijk de staatkundige ommekeer op rustige wijze zal plaats vinden.

Ziedaar de reden dat ik vooral den arbeider toeroep: Laat u niet medeslepen door partijgangers, die zoo gaarne het volk willen gebruiken, om de kastanjes uit het vuur te halen, maar na dit pijnlijke werk de kastanjes zelve opeten, en alleen de schillen weg werpen.

Ziedaar de reden dat ik het volk den raad geef: — vestig niet den blik rugwaarts naar 1572: maar houdt het oog onafgewend op de toekomst geslagen.

Helpt u zelve; — de wegwijzers zijn voor u opgesteld; slechts eigen krachtsinspanning kan u redden.

Neemt niet, in navolging der behendigen, groote woorden in uw mond, terwijl uw hart op eigen voordeel is gericht.

Maar grift diep in uw hart, en breng ze in toepassing, de tot nog toe ideale †) zedeles: WAT GE WILT DAT U GESCHIEDE, DOE DIT OOK AAN ANDEREN.

Ik heb gemeend mijn plicht te hebben gedaan, om een dissonant aan te slaan in de algemeene feestgalm.

---

*) In de jaren 1870 en 71 opgenomen in het dagblad *de Toekomst*.

†) Ideaal is volgens mijn opvatting een torenspits, die we op onze levensreis voor oogen hebben; — wanneer we die torenspits hebben bereikt verschijnt een andere. — Altijd voorwaarts, — dat is het groote natuurprobleem. —